

UDK 327(4-672EU:478)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1188, стр. 167-193
Прегледни научни рад
Примљен: 30.3.2023.
Прихваћен: 29.6.2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1188.8
CC BY-SA 4.0

Милан ВРАЊКОВИЋ¹

Ограничени политички донети ангажмана Европске уније у Придњестровљу

САЖЕТАК

Након грађанског рата у Молдавији 1992. године, када су сепаратистичке снаге уз подршку Русије окончале конфликт и успоставиле контролу над левом обалом Дњестра, Придњестровље се развило у територију која поседује различите елементе државности без међународног признања. Унапређењем односа између ЕУ и Молдавије, посредством Европске политике суседства, донет је заједнички акциони план (*EU Moldova Action Plan – EUMAP*) у ком је ЕУ нагласила постизање решења спора у Придњестровљу као један од приоритета. У складу с тим, истраживачко питање овог рада гласи: „Какви су резултати политичког и нормативног приступа Европске уније у Придњестровљу?”. Након увода и концептуализације теме према оквирима „нормативне моћи Европе” (*Normative power Europe – NPE*), анализира се обим и ефикасност нормативног деловања ЕУ према Придњестровљу у складу с механизмима дифузије норми. На крају рада, аутор износи закључак да се Европска унија суочава са ограничењима у погледу коришћења комплетног политичког потенцијала у Придњестровљу, услед чега покушава да у потпуности интегрише сепаратистички регион у властиту сферу економског утицаја, као вид одбрамбеног механизма од потенцијалног преливања руско-украјинског конфликта.

Кључне речи: Европска унија, нормативна моћ, замрзнут конфликт, Придњестровље, међународна политика.

¹ Милан Врањковић, студент докторских студија, модул: међународне и европске студије, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, контакт: milan.vranjkovic94@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-4303-5269>.

The Limited Political Range of the European Union's Engagement in Pridnestrovie

SUMMARY

After the civil war in Moldova in 1992, when separatist forces with the help of Russia ended the conflict and established control over the left bank of the Dniester, the self-proclaimed "Pridnestrovie" developed into a territory that possessed various elements of statehood without international recognition. By improving relations between the EU and Moldova through the European Neighbourhood Policy, the joint action plan "EUMAP" was adopted, in which the EU emphasised the resolution of the conflict in Pridnestrovie as one of its priorities. Accordingly, the research question of this article is: "What are the results of the political and normative approach of the EU towards Pridnestrovie?". After the introduction and conceptualization of the topic according to the framework of the "Normative Power Europe" concept, the scope and effectiveness of the normative action of the EU towards Pridnestrovie are analysed in compliance with the proposed mechanisms of norm diffusion. At the end of the paper, the author concludes that the European Union faces limitations in terms of using its complete political potential in Pridnestrovie, as a result of which it tries to fully integrate the separatist region into its own sphere of economic influence as a defence mechanism against the potential spillover of the Russian-Ukrainian conflict.

Keywords: European Union, normative power, frozen conflict, Pridnestrovie, international politics.

Увод

Средином осамдесетих година прошлог века, политички, друштвени и економски систем Совјетског Савеза (СССР) доживео је наглу трансформацију одлуком Михаила Горбачова (*Михаил Горбачёв*) за спровођењем реформи под политичким слоганом „гласност“ и „перестројка“, које су за првобитан циљ имале окончање „ере економске стагнације“, као и унапређење транспарентности рада државног апарата, слободе изражавања и медијског извештавања. Између осталог, 1987. године, реформе су довеле и до укидања забране оснивања и деловања организација без формалне везе са државом или партијом, које су претходно функционисале искључиво у оквиру монолитне социјалне структуре наметнуте од стране тадашњих совјетских власти.² У року од годину дана основан је велики број организација – међу којима су се многе бориле за очување културних споменика и тиме представљале

² Mitchell R. Judson & Randal S. Arrington, "Gorbachev, ideology, and the fate of Soviet communism", *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 33, no. 4, 2000, 465.

платформу за исказивање антируског и антисовјетског национализма. У тадашњој Молдавској Совјетској Социјалистичкој Републици (МССР), као и у бројним другим совјетским републикама, националистички покрети убрзо су постали водећа политичка снага. Велики успех „Демократског покрета Молдавије“ (касније „Народног фронта Молдавије“) било је усвајање молдавског језика на латиничном писму као званичног државног језика, 31. августа 1989. године, од стране Врховног совјета МССР.³ Доношењем закона о језику истовремено је признат заједнички молдавско-румунски језички идентитет. Међутим, када је отцепљење Молдавске ССР постало неминовно, група просовјетских активиста у Гагаузији и Придњестровљу прогласила је независност 1990. године, с крајњим циљем поновне интеграције у Совјетски Савез. Гагаузија је након преговора са молдавским властима мирним путем укључена у новоформирану Републику Молдавију као њена аутономна територијална јединица, док су се односи са Придњестровљем погоршали и довели до грађанског рата. У овој спорној области између реке Дњестар и границе са Украјином, етнички Молдавци били су бројчано мањи од комбинованог броја Руса и Украјинаца према попису становништва из 1989. године.⁴ Након грађанског рата 1992. године, када су сепаратистичке снаге уз подршку Русије успоставиле контролу над левом обалом Дњестра, Придњестровље се развило у територију која поседује различите елементе државности без међународног признања. Проглашењем војне неутралности 1994. године Молдавија је настојала да реши спор у своју корист, као и да очува властити територијални интегритет, мир и стабилност, тиме што је забранила распоређивање страних војних снага на сопственој територији.⁵ Упркос томе, руске војне снаге су и данас присутне у Придњестровљу.⁶ Европска унија (ЕУ) почела је значајније да се ангажује по питању Придњестровља 2003. године, када је увела санкције у виду забране путовања придњестровском руководству.⁷ Наредне године, дошло је и до великог проширења Европске уније, када

³ Constitutional Court of The Republic of Moldova, *Constitution of the Republic of Moldova*, Report on the application by Moldova for membership of the Council of Europe, Council of Europe, https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf, 03/05/2023.

⁴ “Population at the censuses of 1959, 1970, 1979, 1989 and 2004 by sex, environment and territorial profile”, National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, 2004.

⁵ Ana Jović-Lazić & Jovanka Kuvkalović-Stamatović, “Permanent Neutrality of the Republic of Moldova – Strategy for Survival Between Russia and NATO?”, *The Review of International Affairs*, vol. 71, no. 1179, 2020, 22.

⁶ *Ibid.*, 22.

⁷ “Council Common Position 2003/139/CFSP of 27 February 2003 concerning restrictive measures against the leadership of the Transnistrian region of the Moldovan Republic”, *Official Journal of the European Union*, L 53/60, Brussels, 27 February 2003, 1–2.; Bart Sheffers,

је примљено десет чланица. Схватајући да заузимање све већег географског простора озбиљно утиче на њену спољну политику, ЕУ је развила посебну политику за своје суседе под називом „Европска политика суседства“ (ЕПС), чиме тежи ка промовисању стабилности, просперитета и безбедности у властитом окружењу. Унапређењем односа између ЕУ и Молдавије у оквиру ЕПС-а, донет је заједнички акциони план (*EU-Moldova Action Plan – EUMAP*), у којем је постизање решења спора у Придњестровљу истакнуто као један од приоритета.⁸ У 2005. години Европска унија и Сједињене Америчке Државе прикључиле су се преговорима за решење придњестровског питања у улози посматрача, у оквиру преговарачког формата „5+2“ под окриљем Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС).⁹ Међутим, преговори су по други пут суспендовани 2022. године услед руске агресије на Украјину. Међународни статус Придњестровља стога остаје непромењен већ више од 30 година, док постоје недоумице око потенцијалних намера Русије у погледу додатне дестабилизације већ нестабилне политичке ситуације у Молдавији и преливања актуелног руско-украјинског конфликта на суседство. Статус Придњестровља додатно је повезан и са дугогодишњим амбицијама Молдавије да продуби везе са Европском унијом.¹⁰

У складу с тим, овај рад настоји да провери ефикасност и димензије деловања нормативне моћи Европске уније на примеру *de facto* државе Придњестровља, узимајући у обзир и актуелна геополитичка превирања на њеним спољним границама изазваних руском агресијом на Украјину. У другом поглављу представиће се теоријски концепт „нормативне моћи Европе“ (*Normative Power Europe – NPE*) и „Источно партнерство“ (ИП), као специфична димензија Европске политике суседства. У трећем поглављу анализираће се нормативна моћ Европске уније према Придњестровљу у складу с механизмима дифузије норми, на основу којих ће приказати: какав вид институционализације односа постоји између ЕУ и треће стране; обим и карактеристике трансфера хуманитарне и техничке помоћи реципијенту; облици деловања и врсте мисија ЕУ ангажованих према сепаратистичком региону; видљивост активности Европске уније у *de facto* држави; и проблеми прилагођавања придњестровског друштвеног идентитета ЕУ вредностима и

“Tempering Expectations: EU Involvement with the Transnistrian Conflict”, *Security and Human Rights*, no. 4, 2010, 294.

⁸ Bart Sheffers, “Tempering Expectations: EU Involvement with the Transnistrian Conflict”, *op. cit.*, 295.

⁹ *Ibid.*, 295.

¹⁰ Милош Петровић, „Неповољна перспектива Источног партнерства у појединим земљама ‘европског суседства’“, *Политикологија*, vol. 1, бр. 1, 2022, 2–3.

образовним стандардима. На крају рада сумираће се постигнути резултати политичког и нормативног приступа ЕУ и реакције сепаратистичких власти, у циљу сагледавања њихових потенцијалних спољнополитичких стратегија у светлу украјинске кризе.

Теоријски концепт нормативне моћи

У погледу тумачења улоге и идентитета Европске уније у међународним односима, концепт „нормативне моћи“ представља веома користан теоријски оквир за истраживање. Популаризован од стране заговорника теорије социјалног конструктивизма Иана Манерса (*Ian Manners*), почетком 21. века, базира се на два кључна аргумента. Први аргумент фокусира се на дефинисање ЕУ као врсте актера, у оквиру ког Манерс сматра да је Европска унија један нови актер у међународном систему који превазилази самозаинтересовано понашање држава.¹¹ Идентитет и „понашање“ Европске уније базира се на заједничким вредностима, у које спадају: мир, слобода, владавина права, демократија, људска права, социјална солидарност, антидискриминација, одрживи развој и добро управљање.¹² На тај начин, Европска унија се разликује од традиционалних држава-актера који делују у складу с реалистичком и неореалистичком парадигмом у којој безбедносно-релевантна питања превазилазе етичка питања.¹³ Стога, конструктивистички наратив о ЕУ као нормативној сили подразумева да је она један хибридан, постмодеран актер, који се не базира на пракси искључивања већ укључивања нових чланица, на основу чега занемарује „релевантност другог“ у процесу изградње сопственог колективног идентитета.¹⁴ Европска унија, као постмодеран актер, ослобођен је централизованог суверенитета националних држава, чиме превазилази „искључивање, страх и опасност од спољашњих других“.¹⁵ Други аспект Манерсовог аргумента односи се на врсту утицаја коју Европска унија има у светској политици. Међународну улогу ЕУ не формира оно што она чини или говори, већ оно што представља. Тачније, ЕУ је „предодређена“ да делује као

¹¹ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 2, 2002, 240.

¹² Ian Manners, “The Normative Ethics of the European Union”, *International Affairs*, vol. 84, no. 1, 2008, 66.

¹³ European Union External Action, *Critically assess and analyse the notion that the EU is a Normative Power*, https://www.eeas.europa.eu/node/15687_en, 03/05/2023, Adrian Hyde-Price, “A ‘tragic actor’? A realist perspective on ‘ethical power Europe’”, *International Affairs*, vol. 84, no. 1, 2008, 30.

¹⁴ Дејана Вукасовић, „Европска унија као актер у међународним односима: Моћ дискурса“, *Политичка ревија*, vol. 70, бр. 4, 2020, 14.

¹⁵ *Ibid.*, 14.

нормативна сила, односно, као актер *sui generis*.¹⁶ У складу с тим погледом, Европска унија је „сила доброг“ у светској политици која делује с циљем промовисања својих етичких норми и кроз „обликовање појма нормалног у међународним односима“.¹⁷ У односу на цивилну и војну моћ, нормативни облик моћи представља „моћ над мишљењем“.¹⁸ Самим тим, ЕУ мења нормалност међународних односа кроз промене норми, стандарда и прописа, које су „далеко од ограничених очекивања државоцентричности“.¹⁹ Представљајући се као идеални модел и трансформативна сила, са способношћу да шири своје норме и вредности посредством различитих механизма и без употребе војне моћи, ЕУ подстиче добровољно прилагођавање, остварује легитимитет и условљава државе које теже ка ближним односима са њом.

С друге стране, концепт нормативне моћи изложен је критикама реалистичке и неореалистичке школе, посебно од стране Адриана Хајд-Прајса (*Adrian Hyde-Price*). Хајд-Прајс сматра да нормативни приступ моћи не може описати целокупну мисију Европске уније на међународном нивоу.²⁰ Односно, либерално-идеалистички концепти „цивилне“ и „нормативне“ моћи одбацују утемељену концепцију војне и економске моћи.²¹ Према његовом мишљењу, Европска унија је „далеко од нормативне моћи чији утицај потиче од онога што јесте, а не од онога што чини“.²² Поред Хајд-Прајса, Хелен Сјурсен (*Helene Sjursen*) сматра да се концепт нормативне моћи мора даље разрадити. Према њеном мишљењу, потребни су експлицитни критеријуми за оцену легитимности тенденције Европске уније у ширењу својих норми.²³ Уколико Европска унија дефинише себе као „сила доброг“, она ризикује да буде протумачена искључиво у оквиру „европског културног контекста“ који се не подудара са културним контекстима других делова света и њиховим значењем „доброг“.²⁴ У складу с тим, ауторка закључује да концепт нормативне моћи не прави конкретну разлику

¹⁶ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *op. cit.*, 252.

¹⁷ Дејана Вукасовић, „Европска унија као актер у међународним односима: Моћ дискурса“, *op. cit.*, 14.

¹⁸ *Ibid.*, 14.

¹⁹ *Ibid.*, 14.

²⁰ Adrian Hyde-Price, “‘Normative’ power Europe: a realist critique”, *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2, 2006, 218–219.

²¹ Toumas Forsberg, “Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, no. 6, 2011, 1188.

²² Adrian Hyde-Price, “‘Normative’ power Europe: a realist critique”, *op. cit.*, 227.

²³ Helene Sjursen, “The EU as a “normative” power: how can this be?”, *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2, 2006, 247.

²⁴ *Ibid.*, 247–248.

између легитимних механизма ширења идеја и оних који имају одлике „културног империјализма“.²⁵

Механизми ширења нормативне моћи ЕУ у Источној Европи

Главни инструмент који Европска унија користи у циљу дубље економске интеграције и политичког повезивања са бившим совјетским републикама је Источно партнерство, као специфична димензија Европске политике суседства. У време „великог таласа проширења ЕУ“ 2004. године, Европска комисија усвојила је комуникацију о Европској политици суседства чиме је она формално успостављена.²⁶ ЕПС је првобитно обухватала 16 партнера²⁷ и осмишљена је као спољнополитички инструмент који доприноси спречавању нових подела између Европске уније и њених будућих суседа, посредством постепеног зближавања на бази дељења „заједничких вредности“ (демократије, поштовања правне државе, људских права и грађанских права), као и „четири слободе“ заједничког тржишта (слободе кретања људи, робе, услуга и капитала).²⁸ У суштини, ЕПС је донекле и преузела инструменте политике проширења, будући да је Европска унија користи у циљу унапређења билатералних односа са трећим државама кроз вођење структурног дијалога о различитим тематским областима.²⁹ Европска комисија са сваком земљом преговара о посебном акционом плану (*ENP Action Plan*) којим дефинише приоритете њеног развоја и реформи за период 3–5 година и исто тако припрема извештаје који оцењују њену политичку и економску ситуацију.³⁰ Осим приоритета у погледу економских, социјалних и регулаторних реформи, акциони планови садрже предлоге о унапређењу политичког дијалога, мрежне повезаности, међуљудских контаката, као и сарадње у области судства и унутрашњих послова.³¹ Самим тим, концепт ЕПС-а базира се на идеји имплицитног условљавања, која тежи да омогући Европској унији продубљивање односа са земљама на њеним екстерним границама у

²⁵ Ibid., 248.

²⁶ Маја Ковачевић, „Evropska politika susedstva: Izneverena ocekivanja?“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, vol. 7, br. 9, 2013, 102.

²⁷ Алжир, Азербејџан, Белорусија, Египат, Грузија, Израел, Јордан, Јерменија, Либан, Либија, Молдавија, Мороко, Сирија, Палестина, Тунис, Украјина. Белорусија је суспендовала своје учешће у оквиру партнерства 2021. године.

²⁸ Дејана Вукасовић, „Источно партнерство: Домети и ограничења“, *Српска политичка мисао*, vol. 64, br. 2, 2019, 17.

²⁹ Маја Ковачевић, „Evropska politika susedstva: Izneverena ocekivanja?“, op. cit., 103.

³⁰ Ibid., 103.

³¹ Дејана Вукасовић, „Источно партнерство: Домети и ограничења“, op. cit., 18.

замену за подстицаје у виду финансијске помоћи (*European Neighborhood Instrument – ENI*) и олакшаног приступа тржишту Уније.³² Међутим, ЕПС се и данас суочава са бројним противречностима и критикама, добрим делом због заузимања јединственог (*one size fits all*) приступа ка свим учесницама, као и услед недостатка финалног исхода ове политике чиме се изазива незадовољство суседа који су изразили жељу за учлањењем у ЕУ.³³

Након рата у Грузији 2008. године, Европска унија била је одлучна да врши већи утицај на земље у постсовјетском простору.³⁴ Стога, Источно партнерство покренуто је као део ЕПС-а на Самиту у Прагу 2009. године.³⁵ Обухватањем шест држава (Јерменија, Азербејџан, Белорусија, Грузија, Украјина и Молдавија), партнерство је настало као „амбициозан покушај” превазилажења недостатака ЕПС-а кроз закључивање нових споразума о придруживању (*Association Agreements – AA*); успостављање зоне слободне трговине (*Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA*); интензивирање међусобне енергетске сарадње; постепену визну либерализацију партнера; и унапређење владавине права, доброг управљања и положаја цивилног друштва у земљама учесницама. У ревидираној Европској политици суседства из 2015. године, такође је указано на потребу да Европска унија допринесе решавању сукоба у региону.³⁶ Конфликти на ободима ЕУ третирају се као безбедносна претња, пре свега због ризика од ескалације, егзодуса избеглица, прекида снабдевања енергијом и трговинских веза, ширења организованог криминала, као и кријумчарења људи, оружја и наркотика. Истовремено, пружањем финансијске помоћи и „извозом” властитих норми и вредности у циљано подручје, Европска унија посредством Источног партнерства тежи да афирмише свој идентитет као постулат безбедности и просперитета на европском континенту. Сходно томе, у циљу тумачења ефикасности и димензија нормативног деловања Европске уније на примеру Придњестровља, њени досадашњи резултати посматраће се кроз призму механизма за дифузију ЕУ норми, ослањајући се на радове Иана Манерса, Ричарда

³² Maja Kovačević, „Evropska politika susedstva: Izneverena očekivanja?”, op. cit., 104.

³³ Дејана Вукасовић, „Источно партнерство: Домети и ограничења”, op. cit., 19.

³⁴ Miloš Petrović, “European Union and Ukraine: the strategic partnership leading to (some)where?”, *International Problems*, vol. 74, no. 1, 2022, 82.; Ana Jović-Lazić & Ivona Lađevac, “Redefining Russia-European Union Relations – Is It Possible to Overcome a Deep Crisis?”, in: Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds), *Europe in changes: The old continent at a new crossroads*, Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies, Belgrade, 225.

³⁵ Maja Kovačević, „Evropska politika susedstva: Izneverena očekivanja?”, op. cit., 104.

³⁶ Дејана Вукасовић, „Источно партнерство: Домети и ограничења”, op. cit., 34.

Витмана (*Richard Whitman*), Лоренса Вајтхеда (*Laurence Whitehead*) и Катарине Кинвал (*Catarina Kinnvall*).³⁷ У поменутом механизму спадају:

- **Механизам ширења процедура** (*procedural diffusion*) – одвија се институционализацијом односа између Европске уније и треће стране посредством политичког партнерства утврђеног споразумима о придруживању ЕУ, међурегионалним споразумима о сарадњи и чланствима у међународним организацијама;
- **Механизам јачања присутности** (*overt diffusion*) – означава физичку присутност мисија Европске уније на територији треће земље;
- **Механизам ширења идеја** (*contagion diffusion*) – своди се на имитацију и привученост идејама. Идеје које су вредне имитирања могу бити слобода кретања људи, робе и капитала, слобода пружања услуга, као и постојање заједничке валуте и ауторитета. Представља пасиван механизам зато што приказује способност ЕУ да делује као „сила привлачности“ и да води примером;
- **Механизам трансфера** (*transfer diffusion*) – присутан је када се врши трансфер материјалних и нематеријалних добара, попут хуманитарне помоћи и техничке помоћи;
- **Механизам ширења информација** (*informational diffusion*) – обезбеђивање распрострањености информација представља саставни део дипломатске стратегије Европске уније и подразумева да се норме промовишу посредством невладиних организација и агенција. Распрострањеност информација обезбеђује се кроз позивање на стратешке комуникације ЕУ и базира се аргументованој промоцији идеја;
- **Културни филтер** (*culture filter*) – вредности Европске уније могу се заговарати и промовисати кроз одбацивање или прилагођавање политичког и друштвеног идентитета одређене земље. У овом случају, усвајање нових стандарда у образовању и укидање смртне казне могу се посматрати као показатељи нормативног утицаја ЕУ.³⁸

Ширење норми Европске уније у Придњестровљу

У случају *de facto* држава, Европска унија мора да функционише у складу са међународним правом и властитим правним оквиром, чиме се

³⁷ Ian Manners & Richard Whitman, “Towards identifying the International Identity of the European Union: A Framework for Analysis of the EU’s Network of Relations”, *Journal of European Integration*, vol. 21, no. 2, 1998, 231–249, Catarina Kinnvall, *Cultural Diffusion and Political Learning; The Democratization of China*, Lund University Press, Lund, 1995, Laurence Whitehead, *The International Dimension of Democratization: Europe and the Americas*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

³⁸ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *op. cit.*, 235–258.

ограничава њена способност у погледу признавања одређеног ентитета и ступања у дипломатске односе с њим. Међутим, Брисел ипак тежи ка спровођењу политике „непризнавања и ангажовања”, с циљем изградње помирења и „затварања јаза” између матичних земаља које се усклађују са ЕУ стандардима и њихових сепаратистичких региона. Спровођењем „статусно неутралних пројеката” и „мера изградње поверења” (*Confidence Building Measures – CBM*), као и омогућавањем сепаратистичком региону приступ одређеним повластицама из Споразума о придруживању са Молдавијом, ствара се простор за деловање и испитивање нормативне моћи Европске уније на примеру Придњестровља. Самим тим, у овом поглављу провериће се ефикасност механизма за дифузију норми из аспекта креатора и реципијента, како би се установиле реакције и обим прихваћености норми од стране сепаратистичких власти.

Механизам ширења процедура

Примена Споразума о придруживању Европској унији

Споразум о придруживању између Републике Молдавије и Европске уније (*Association Agreement between the European Union and the Republic of Moldova*) потписан је у јуну 2014. године, а у потпуности је ступио на снагу у јулу 2016. године. Молдавија се тиме обавезала на спровођење структурних реформи у циљу усклађивања са регулативама ЕУ, пре свега у области владавине права, људских права, демократије, доброг управљања, спољне и безбедносне политике, трговине и економског развоја. Споразум је, истовремено, понудио Молдавији оквир за подстицање трговине и економског раста у виду „Дубоке и свеобухватне зоне слободне трговине” (*Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA*), чиме обезбеђује сопственим производима и услугама бољи приступ ЕУ тржишту, као и свеобухватно приближавање закона и прописа трговинским стандардима Уније.³⁹ Подстакнута руско-украјинским конфликтом, Европска унија је 23. јуна 2022. године доделила статус кандидата Молдавији и Украјини.

Територијални опсег Споразума о придруживању дефинисан је чланом 462, који изричито спречава његову аутоматску примену у Придњестровљу. Односно, споразум се не примењује у областима над којима Влада Републике Молдавије не спроводи ефективну контролу, осим уколико „Република Молдавија не обезбеди потпуну имплементацију овог споразума или члана 5 овог споразума (трговина

³⁹ Ana Jović-Lazić, „Inicijativa Evropske unije za saradnju sa susedima u Istočnoj Evropi i Južnom Kavkazu: ciljevi, ograničenja i izazovi politike integracije bez članstva”, *Međunarodni problemi*, vol. 72, br. 2, 2020, 416.

и остала питања у вези са трговином) на читавој својој територији”.⁴⁰ Став 3 члана 462 предвиђа да се потпуна имплементација споразума активира претходном одлуком „Савета за придруживање ЕУ” (*Association Council*) на бази узајамне сагласности потписница.⁴¹ Савет за придруживање ЕУ донео је одлуку да се од 1. јануара 2016. године DCFTA примењује на целокупној територији Републике Молдавије, укључујући и Придњестровље.⁴²

Када су започети преговори о DCFTA између Молдавије и Европске уније у фебруару 2012. године, обе стране позвале су придњестровске власти да присуствују у улози посматрача.⁴³ У другој половини 2012. године, Придњестровље је заузело став против DCFTA због тврдње о немогућности утицаја на ток преговора, као и да би примена Споразума о придруживању лоше утицала на њену економију.⁴⁴ Упркос прелиминарним проценама економских стручњака да би примена DCFTA резултирала растом бруто друштвеног производа (БДП) од 3,6%, сепаратистичке власти су, заједно са Русијом, промовисале наротив да европска интеграција Молдавије једино може резултирати даљим „пукотинама” у њеном територијалном интегритету.⁴⁵ У циљу успоравања преговора Молдавије са ЕУ, Кремљ је успоставио организације за „евроазијске интеграције” преко којих су каналисана средства у Придњестровље за различите хуманитарне и инфраструктурне пројекте.⁴⁶

Упркос наротиву усмереном против трговинског споразума и реторици „евроазијске интеграције”, Молдавија је на крају потписала Споразум о придруживању са Европском унијом, чиме је постављен темељ за замену дотадашњег „Преференцијалног трговинског режима” (*Autonomous Trade Preferences – АТР*) са DCFTA. Међутим, престанком важења АТР-а и увођењем нових царина на увоз цена придњестровских

⁴⁰ “Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part”, *Official Journal of the European Union*, L 260/4, Brussels, 30 August 2014, 148.

⁴¹ *Ibid.*, 148.

⁴² European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Action Document for EUBAM 13 – Supporting resilience across borders*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-12/C_2021_9719_3_EN_annexe_acte_autonome_nlw_part1_v1.pdf, 03/15/2023, 6.

⁴³ Maartje de Witt, *The Application of the EU–Moldova Free Trade Area to Transnistria*, University of Amsterdam, Amsterdam, 2019, 11.

⁴⁴ *Ibid.*, 11.

⁴⁵ Stanislav Secieru, *Transnistria Zig-zagging towards a DCFTA*, PISM Policy Paper, https://pism.pl/publications/PISM_Policy_Paper_no_4_145__Transnistria_Zig_zaggin_g_towards_a_DCFTA, 3/5/2023, 2.

⁴⁶ European Parliament, *Report on the implementation of the EU Association Agreement with the Republic of Moldova*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_EN.html, 03/05/2023.

добра повећала би се за више од 15%.⁴⁷ Сходно томе, на предлог Молдавије, Европска унија продужила је рок важења АТР-а за компаније на левој обали Дњестра, у циљу постизања договора о условима имплементације DCFTA у Придњестровљу.⁴⁸

Након неуспешног захтева за склапањем засебног споразума са ЕУ, придњестровско руководство је 2015. године постигло договор са Молдавијом о посебним условима у оквиру којих придњестровске компаније могу функционисати под окриљем DCFTA. С друге стране, иако комплетан споразум није приложен на увид јавности, неке његове карактеристике јесу познате. Кад је реч о молдавским властима, оне сnose обавезу пружања извозних потврда компанијама са територије Придњестровља које се претходно морају регистровати у Кишињеву.⁴⁹ С друге стране, придњестровске власти сnose обавезу елиминисања увозних тарифа на производе из ЕУ, као и омогућавања приступа молдавским званичницима у циљу провере квалитета производа и поштовања нових трговинских стандарда од стране компанија.⁵⁰ Исто тако, придњестровско руководство прихватило је обавезу усклађивања сопственог економског и трговинског законодавства са ЕУ стандардима, у циљу минимализације нецаринских баријера за приступ тржишту ЕУ.⁵¹

Успостављање DCFTA на целокупној територији Молдавије није умањило чињеницу да је она и даље у великој мери енергетски зависна од Русије. У октобру 2021. године, Кишињеву је истекао дугорочни уговор са руском компанијом „Гаспром“ (*Gazprom*), чиме су повећане цене гаса. Москва је тиме почела да наплаћује Молдавији пуну тржишну цену од 790 америчких долара (*USD*) за хиљаду кубних метара (m^3), што представља вишеструко повећање спрам 148 $USD/1000m^3$ из 2020. године.⁵² Истовремено, Гаспром је предложио да Молдавија, у замену за јефтинији гас из Русије, прилагоди DCFTA са ЕУ у циљу одлагања реформи енергетског тржишта, које захтевају либерализацију тржишта гаса и омогућавање веће конкуренције.⁵³ Парламент Молдавије је стога

⁴⁷ Stanislav Secieru, *Transnistria Zig-zagging towards a DCFTA*, op. cit., 5.

⁴⁸ John Beyer & Stefan Wolff, “Linkage and leverage effects on Moldova’s Transnistria problem”, *East European Politics*, vol. 32, no. 3, 2016, 343.

⁴⁹ Maartje de Witt, *The Application of the EU-Moldova Free Trade Area to Transnistria*, op. cit., 12.

⁵⁰ Ibid., 12.

⁵¹ Ibid., 12.

⁵² “Gazprom is open for further contacts with Moldova on gas supplies – Kremlin”, *TASS Russian News Agency Moscow*, October 21, 2021.

⁵³ Jakob Hedenskog, *How the EU Can Reduce Russia’s Exploitation of Moldova’s Vulnerabilities*, Stockholm Centre for Eastern European Studies, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/how-the-eu-can-reduce-russias-exploitation-of-moldovas-vulnerabilities1.pdf>, 03/05/2023, 5.

био приморан да uvede ванредно стање у енергетском сектору у трајању од месец дана.⁵⁴ Раст цене гаса утицао је на повећање трошкова живота молдавских грађана, што је искористио проруски оријентисани део опозиције ради организовања грађанских протеста у циљу постизања оставке проевропске Владе Молдавије и председнице Маје Санду (*Maia Sandu*). Без обзира на стицање статуса ЕУ кандидата, европска будућност Молдавије данас је изложена додатном скептицизму због потенцијалног даљег експанзионистичког дејства Русије, која је почетком 2023. године повукла декрет о признавању делимичног суверенитета Молдавије у решавању придњестровског питања.⁵⁵

Механизам јачања присутности

Погранична мисија ЕУ према Молдавији и Украјини

Погранична мисија ЕУ према Молдавији и Украјини (*EU Border Assistance Mission to Ukraine and Moldova – EUBAM*) покренута је 2005. године потписивањем меморандума о разумевању између Европске комисије и Влада Молдавије и Украјине. Мисија ради са обе земље на усклађивању граничне контроле, као и царинских и трговинских пракси са ЕУ стандардима. Активности EUBAM-а усмерене су ка пружању помоћи молдавским и украјинским властима у ефикаснијој борби против нелегалне трговине и прекограничног криминала; обезбеђивању имплементације DCFTA и праксе „интегрисаног управљања границом“ (*Integrated Border Management – IBM*); мирном решавању придњестровског конфликта и, однедавно, спровођењу контроле над мигрантским токовима изазваним ескалацијом украјинске кризе.⁵⁶ Дуж молдавско-украјинске границе постоји 67 граничних прелаза, укључујући 25 на централном, придњестровском сегменту.⁵⁷ Током првих година деловања особље мисије није вршило посете левој обали Дњестра, све док придњестровске власти нису промениле приступ и почеле да учествују у појединим заједничким активностима са молдавским царинским службеницима.⁵⁸ Једна од првих активности

⁵⁴ “Moldova introduces state of emergency in energy sector”, *Reuters*, January 20, 2022.

⁵⁵ Madalin Necsutu, “Russia’s Change in Foreign Policy Spark Concerns in Moldova”, *Balkan Investigative Reporting Network*, February 22, 2023.

⁵⁶ European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *What we do?*, <https://eubam.org/what-we-do/>, 03/05/2023.

⁵⁷ European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Where we are?*, <https://eubam.org/where-we-work/>, 03/05/2023.

⁵⁸ Aliona Pavalache, *EU as a Normative Power: Case Study of Transnistria*, University of Tartu, Tartu, 2018, 46.

реализована је 2013. године, када су царински стручњаци из Кишињева и Тираспоља учествовали у студијској посети Царинској служби Немачке, и том приликом разменили су искуства и стекли неопходне савете за унапређење властите праксе.⁵⁹ Слично томе, погранична мисија је 2016. године организовала заједничке радионице за молдавске и придњестровске царинске службенике, у циљу унапређења њиховог знања по питању фитосанитарне контроле у увозу.⁶⁰ Још једно достигнуће EUBAM-а била је ревитализација прекограничне железничке везе између Кишињева и Одесе кроз територију Придњестровља, која је реактиварана након четворогодишњег застоја.⁶¹ У 2018. години, молдавско и придњестровско руководство потписало је споразум о регистарским таблицама, ради успостављања механизма за омогућавање приступа возилима из Придњестровља међународном друмском саобраћају.⁶² Упркос утицају пандемије коронавируса на брзину испоруке таблица, мисија је радила на стварању услова за олакшање сарадње између молдавских и придњестровских експертских група за царину, друмски саобраћај, економију и спољну трговину. Међутим, инвазијом Русије на Украјину, сва размена са Придњестровљем преусмерена је на граничне прелазе којим управља молдавска царинска служба због привременог затварања централног, придњестровског сегмента украјинско-молдавске границе.⁶³ Поремећај ланца снабдевања имао је значајан утицај на доступност и цену појединих прехранбених производа и лекова у Придњестровљу, што је додатно заоштрило односе између молдавских и сепаратистичких власти. Према званичним подацима које су придњестровске власти објавиле у мају 2022. године, цене квасца, маргарина и појединих врста рибе скочиле су за трећину, док су банане, кукуруз, чоколада, пиринач, шећер и друге намирнице доживеле раст од 20%.⁶⁴ Затварањем украјинског тржишта за Придњестровље, власти су се преоријентисале на увоз скупљих намирница из Пољске, Немачке, Румуније и Турске како би се избегле nestaшице.

⁵⁹ Ibid., 46.

⁶⁰ Ibid., 47.

⁶¹ European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Moldovan and Ukrainian customs authorities coordinate efforts to counteract railway smuggling*, <https://eubam.org/newsroom/moldovan-and-ukrainian-customs-authorities-coordinate-efforts-to-counteract-railway-smuggling/>, 03/05/2023.

⁶² OSCE Mission to Moldova, *OSCE Mission to Moldova welcomes start of "licence plate" agreement implementation by the Sides*, <https://www.osce.org/chairmanship/392231>, 03/10/2023.

⁶³ "As of 28 February, Ukraine Closes Entry Into Country Through Transnistrian Border Section", *InfoTag News Agency*, February 28, 2022.

⁶⁴ Nikolai Kuzmin, "Isolated Transnistria Shaken by Tremors of War in Nearby Ukraine", *Balkan Investigative Reporting Network*, June 28 2022.

С друге стране, у 2022. години преко четири милиона људи прешло је украјинско-молдавску границу.⁶⁵ Анализа рада граничних прелаза приказује узлазни тренд (са врхунцем у септембру када је границу прешло преко 490 хиљада људи), јер је територија Молдавије коришћена као транзитна тачка миграната.⁶⁶ Према званичном извештају EUBAM-а из 2022. године, откривен је већи број оружја, муниције и наркотика у односу на 2021. годину. Процент откривеног оружја порастао је за 4% (2022 – 48 ком., 2021 – 46 ком.); муниције за 86% (2022 – 2783 ком., 2021 – 1608 ком.); и наркотика за 120% (2022 – 39,97 кг, 2021 – 16,22 кг).⁶⁷ У циљу поопштравања граничне безбедности, граничне службе, уз подршку EUBAM-а, раде на унапређењу процедура заједничке контроле лица, возила и робе, како би се спречили покушаји нелегалне трговине оружјем с циљем додатне дестабилизације политичке климе у Молдавији и земљама Европске уније.

Механизам ширења идеја

Узимајући у обзир да механизам дифузије идеја функционише посредством пасивног ширења утицаја, Придњестровље, као међународно непризната држава, суочава се са изузетним потешкоћама у погледу имитације идеје слобода које пропагира Европска унија. У складу с тим, најучљивији резултати постигнути су у погледу слободе кретања робе. Резултати у домену слободе кретања робе остварени су захваљујући ангажовању EUBAM-а, чије особље врши мониторинг граничних прелаза у циљу гаранције придржавања трговинских мера и имплементације царинских процедура у складу са DCFTA. Према извештају EUBAM-а за 2022. годину, Европска унија (64%), Русија (17%), Турска (6%) и Украјина (3%) представљају четири кључна тржишта придњестровског извоза.⁶⁸ Међутим, руска агресија против Украјине утицала је на драстично смањење извоза Придњестровља према овој земљи, будући да је дошло до затварања централног, придњестровског сегмента украјинско-молдавске границе. Без обзира на пад вредности извоза од 25% у односу на 2021. годину, тржиште Европске уније и даље представља крајњу дестинацију укупно две трећине придњестровског извоза у износу од 338 милиона долара.⁶⁹ Европска унија је највећи потрошач обуће, пољопривредних добара, текстила и металних

⁶⁵ European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Annual Report 1 December 2021 – 30 November 2022*, <https://eubam.org/wp-content/uploads/2023/02/EUBAM-Annual-Report-2022.pdf>, 03/15/2023, 9.

⁶⁶ Ibid., 9.

⁶⁷ Ibid., 9.

⁶⁸ “Annual Report 1 December 2021 – 30 November 2022”, op. cit., 16.

⁶⁹ Ibid., 16.

производа из Придњестровља, док истовремено заузима 50% придњестровског увоза као водећи добављач челичног отпада, нафтног горива, бакарне жице, металне конструкције, коже и разних машина.⁷⁰

Механизам трансфера

Подршка мерама за изградњу поверења

Подршка мерама за изградњу поверења (*Support to Confidence Building Measures – CBM*) обухвата програмске активности које Европска унија предузима у координацији са Програмом Уједињених нација за развој (*United Nations Development Programme – UNDP*) и Међународном организацијом за миграције (*International Organization for Migration – IOM*) у циљу обнављања друштвене и економске повезаности Молдавије и Придњестровља кроз подстицање помирења и дијалога. Мере за изградњу поверења осмишљене су у облику активности усмерене ка изградњи капацитета у различитим техничким областима ради развијања одрживог цивилног друштва. Програм се одвија у партнерству са молдавским и придњестровским властима, као и локалним невладиним организацијама. У циљу реализације овог програма, Европска унија је у периоду од 2019. до 2023. године издвојила више од 15 милиона долара.⁷¹ Према званичном извештају канцеларије Уједињених нација у Молдавији, мере за изградњу поверења оствариле су продуктивне резултате у погледу унапређења квалитета живота становника. Отворена су нова радна места; успостављене су тематске платформе за сарадњу невладиних организација са обе стране реке Дњестар у циљу смањења диспаритета; ојачани су капацитети медијских институција у Придњестровљу и Молдавији како би заједнички производиле квалитетан и професионалан садржај с циљем обостраног друштвено-економског развоја; унапређена је јавна инфраструктура; и извршена је рестаурација бројних културних објеката. Када је реч о резултатима подршке приватном сектору, 26 младих предузетника са територије Придњестровља добило је неопходну опрему и менторство за покретање сопственог бизниса, чиме је створено 130 нових радних места.⁷² Исто тако, 24 организације за

⁷⁰ Ibid., 16.

⁷¹ United Nations Development Programme, *Support to Confidence Building Measures Programme (V)*, <https://www.undp.org/moldova/projects/support-confidence-building-measures-programme-v>, 03/10/2023.

⁷² European Union Confidence Building Programme, *Projects carried out in the framework of the European Union Confidence Building Measures Programme (January 2019 – September 2020)*, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/9420da648b36d7561ff6ef1ff0eaf130a6b66f37b26da787a1a48de7e79ba372.pdf>, 03/15/2023, 7–8.

бизнис подршку из Молдавије и Придњестровља заједнички раде на изградњи капацитета и дигитализацији својих клијената у оквиру 12 прекоречних пројеката.⁷³ Укупно 60 предузетника добило је индивидуалне пословне консултације у циљу превазилажења последица пандемије коронавируса, док је 20 малих и средњих предузећа ојачало своју видљивост на друштвеним мрежама у оквиру различитих пројеката онлајн (*online*) брендирања.⁷⁴

По питању сарадње невладиног сектора, 31 организација цивилног друштва подржана је у циљу имплементације пројектних активности које ће додатно унапредити прекоречну сарадњу у оквиру различитих тематских платформи – попут спорта, здравства, иновација, животне средине, образовања и културе.⁷⁵ Тематске платформе, које окупују више од 350 невладиних организација, професионалаца, представника академске заједнице и локалне администрације, играју важну улогу у идентификовању заједничких секторских проблема и одрживих решења. У складу с тим, очекује се да ће укупно 30 хиљада људи имати користи од „програма малих грантова“ (*small grants programme*).⁷⁶

Спроведено је укупно 16 пројеката унапређења јавне инфраструктуре у које спадају: школе, забавишта, спортски терени, здравствене и културне установе, улична расвета и системи за уклањање отпада, на основу којих је преко 100 хиљада људи остварило корист од побољшаних друштвених услуга.⁷⁷

У области обнове културно-историјског наслеђа одабрано је укупно 10 мањих пројеката за реализацију.⁷⁸ С друге стране, покренуто је више од 20 заједничких иницијатива медијских установа и продукцијских кућа из Молдавије и Придњестровља, које су резултирале копродукцијом и дистрибуцијом различитих аудиовизуелних производа – попут документарних и играних филмова, интервјуа и „подкаста“ (*podcast*).⁷⁹

Грађанско-центричан приступ Европске уније у погледу мера изградње поверења очито се фокусира на решење социо-економских проблема на микронивоу у циљу постепеног увођења подлоге за решавање сукоба и коначно повлачење руских војних јединица са спорне територије. С друге стране, спољнополитички дискурс Придњестровља остаје чврсто усклађен са актуелним руским

⁷³ Ibid., 7–8.

⁷⁴ Ibid., 7–8.

⁷⁵ “Support to Confidence Building Measures Programme (V)”, op. cit.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

геостратешким интересима, што се данас може видети и на примеру одлагања спровођења апела Молдавије и ЕУ за уништење више од 20 хиљада тона муниције из совјетске ере у придњестровском селу Кобасна.⁸⁰ У Кобасну се налази једно од највећих складишта муниције источног дела Европе, још из периода Хладног рата. Складиште, које чувају остаци руске (совјетске) 14. армије, лоцирано је на 200 километара од границе са Румунијом и два километра од границе са Украјином. У складу с тим, позиција складишта изазива стрепњу међународне заједнице због могућности отварања још једног кризног жаришта, као и руте снабдевања руских војника наоружањем.

Механизам ширења информација

Доказ присутности механизма ширења информација јесте видљивост Европске уније у Придњестровљу, која се промовише посредством невладиних организација и агенција. Међутим, регистрацију невладиних организација (НВО) у Придњестровљу врши „Државна регистрацијска и нотарска служба“ у складу са уставом, законима и подзаконским актима ове *de facto* државе.⁸¹ Упркос томе што не постоје законска ограничења за регистрацију НВО, представници независног цивилног друштва истичу да је све теже добити формалан статус ради подношења пројектних предлога на међународне конкурсе. Поред тога, придњестровске власти су 2018. године усвојиле закон о регулисању невладиних организација, који је забранио локалним НВО да примају стране донације ради бављења „политичком делатношћу“.⁸² Придњестровске власти користе овај закон као инструмент ограничавања слободе говора и окупљања, будући да се свака јавна дебата или акција о релевантним друштвеним питањима може протумачити као политичка активност и тиме дати повод за гашење организације. С друге стране, имплементација пројектних активности финансираних од стране иностраних донатора могућа је искључиво уколико се тај пројекат препозна као „програм техничке помоћи“ од стране „координационог већа за техничку и хуманитарну помоћ“.⁸³ Уколико организација испуни овај предуслов, власти

⁸⁰ Maria Dulgher, “The Russian ammunition depot from Cobasna discussed against the backdrop of the Beirut explosion”, *Moldova.org*, August 09, 2020.

⁸¹ Tomas Komm, Anna Zamejc & Elena Terzi, *Under the Spotlight: A Close Look into the Established and Emerging Civil Society Actors in Moldova and the South Caucasus*, People In Need, Chisinau, 2021, 43.

⁸² *Ibid.*, 44.

⁸³ *Ibid.*, 43.

формирају надзорни одбор који је одговоран за надгледање имплементације пројекта.⁸⁴

Једна од првих организација која се нашла на удару спорног „НВО закона“ је „Априори информативно-правни центар“ (*Apriori Information and Legal Center*) из Тираспоља. У случају Априори, власти су истакле две конкретне активности као вид кршења закона: организовање дискусије о изборном систему у Придњестровљу, као и изложбе о стању новинарске професије у оквиру „недеље слободне штампе“.⁸⁵ У 2022. години низ активности против цивилног друштва наставио се доношењем такозваног „Гуретки закона“ (*Guretki Law*). Анатоли Гуретки, придњестровски републички јавни тужилац, поднео је нацрт закона који предвиђа кривично санкционисање лица која обавештавају стране државне органе о почињеним делима представника *de facto* придњестровске администрације.⁸⁶ Упркос апелима одређеног дела јавности и реакцији молдавских званичника, придњестровско руководство прихватило је овај предлог у оквиру локалног кривичног закона и налази се на снази од 25. јуна 2022. године.⁸⁷

Културни филтер

Имплементација Болоњског процеса

Република Молдавија прикључила се Болоњском процесу 2005. године, чиме је започела реструктурирање сопственог система високог образовања. Данас постоје програми високог образовања који се спроводе у оквиру три степена. Основне академске студије трају од три до четири године (180–240 ЕСПБ бодова), мастер академске студије од једне до две године (60–120 ЕСПБ бодова), док докторске академске студије најчешће четири године.⁸⁸ Према подацима студије невладине организације „ИДИС Виторул“ (*IDIS Viitorul*) из Кишињева, број студената који похађа факултетску наставу у Молдавији пао је са 128 хиљада на мање од 60 хиљада у периоду од 2004. до 2019. године.⁸⁹

⁸⁴ Ibid., 43.

⁸⁵ People in Need Moldova, *Transnistria: Discussion as a Crime?*, <https://www.peopleinneed.net/transnistria-discussion-as-a-crime-5561gp>, 03/12/2023.

⁸⁶ Promo-LEX Association, *Report on the Human Rights in the Transnistrian Region of the Republic of Moldova*, Chisinau, 2022, <https://promolex.md/wp-content/uploads/2022/12/Report-Human-rights-in-the-Transnistrian-region-of-the-Republic-of-Moldova.pdf>, 03/15/2023, 22.

⁸⁷ Ibid., 23.

⁸⁸ Aalborg University Denmark, *Work Package 2 – Consolidated Report Evaluation of Existing Situation of University Institutional Autonomy in Moldova*, https://www.tbrp.aau.dk/digitalAssets/1003/1003926_euniam_wp2_consolidated_report_en.pdf, 03/15/2023, 8–9.

⁸⁹ Madalin Necsutu, “Number of Moldovan Students Collapses as Youngsters Flee Country”, *Balkan Investigative Reporting Network*, January 17, 2022.

Аутори студије приписују овакав резултат наглom паду наталитета, као и емигрирању младих људи у потрази за бољим могућностима запошљавања. Када је реч о Придњестровљу, највећи универзитет је „Тарас Шевченко“ Универзитет (*Taras Shevchenko University – TSU*), лоциран у Тираспољу. Према подацима из 2019. године, универзитет похађа приближно десет хиљада студената.⁹⁰ Структура TSU и даље има поједине карактеристике совјетског образовног система, пре свега у погледу наставне праксе, плана и програма. С друге стране, универзитет се ипак удаљио од совјетског једностепеног, петогодишњег система студија и донекле приближио двостепеном болоњском моделу основних и мастер студија.⁹¹ Захваљујући преговарачком оквиру „5+2“, такође је омогућено признавање диплома TSU у државама-чланицама ЕУ.⁹² Упркос томе, политички курс придњестровског руководства резултира угледањем на актуелне образовне стандарде Русије, на основу чега се губи могућност потпуног усклађивања придњестровског и молдавског образовног система.⁹³ Значај усклађивања образовног система Придњестровља са западним стандардима додатно је доведен у питање изјавом министра науке и високог образовања Русије Валерија Фалкова (*Valery Falkov*), који је у мају 2022. године истакао да је „Болоњски процес ствар прошлости“.⁹⁴ Када је реч о статусу језика у образовном систему, члан 6 „Закона о образовању Придњестровља“ подразумева да похађање наставе на једном званичном језику обухвата и обавезу учења другог званичног језика.⁹⁵ У складу с том одредбом, ученици који похађају наставу у молдавским и украјинским школама имају обавезу учења руског језика, док ученици који похађају руске школе имају обавезу учења молдавског или украјинског језика на ћириличном писму. Стога, слободан приступ образовању ученицима молдавског језика на латиничном писму био је један од услова „Берлин плус пакета“ (*Berlin Plus Package*) који су 2016. и 2017. године

⁹⁰ Thomas de Waal & Sabine von Löwis, *Higher Education in Europe's Unrecognized Territories: Challenges and Opportunities*, Centre for East European and International Studies, Berlin, 2020, 6.

⁹¹ *Ibid.*, 12.

⁹² GOV.md, *407 Diplomas of Neutral Model Have Been Authenticated Within Years from the Implementation of the Protocol Decision of 25 November 2017*, <https://gov.md/en/content/407-diplomas-neutral-model-have-been-authenticated-within-3-years-implementation-protocol,03/15/2023>.

⁹³ Keiji Sato, "Educational Policy of Higher Educational Institutions in the Self-Proclaimed State of Russian 'Near Abroad': The Case Study of the Pridnestrovian Moldavian Republic (Transnistria)", *Annales N – Educatio Nova*, vol. 7, 2022, 45.

⁹⁴ "Russia to Quit European Higher Education System", *University World News*, May 28, 2022.

⁹⁵ Giorgio Comai & Bernardo Venturi, "Language and education laws in multi-ethnic de facto states: the cases of Abkhazia and Transnistria", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 43, no. 6, 2015, 889.

испреговарали Кишињев и Тираспољ под окриљем ОЕБС-а.⁹⁶ Међутим, званичници Молдавије су у више наврата изнели оптужбе да придњестровско руководство онемогућава молдавским ученицима похађање наставе на матерњем језику уколико се не налазе на приступној листи одобреној од стране сепаратиста.⁹⁷ Слично томе, придњестровске власти одбиле су 2021. године да региструју молдавску гимназију на латиничном писму „Луцијан Блага“ (*Lucian Blaga*) у Тираспољу, чиме су привремено обуставиле рад ове образовне установе.⁹⁸

Укидање смртне казне

Према речима Иана Манерса, Европска унија је од 1998. године преузела водећу улогу у укидању смртне казне на међународном нивоу и по том основу то је показатељ њене нормативне моћи.⁹⁹ Будући да Придњестровље, као непризната држава, не може бити потписница међународних уговора о заштити људских права, постоји унилатерално признавање међународних уговора кроз одлуке “Врховног савета Придњестровља”.¹⁰⁰ У претходно поменуте уговоре спадају Европска конвенција о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенције УН о правима детета, Конвенција УН о спречавању и кажњавању злочина геноцида.

Смртна казна регулисана је Кривичним закоником Придњестровља 2002. године, упркос претходном увођењу мораторијума на њено извршење.¹⁰¹ Ставка 1 члана 58 наводи да се смртна казна „може одредити искључиво за појединце који су починили тешка кривична дела против живота”.¹⁰² Ставка 2 члана 58 истиче да „жене, малолетници и мушкарци старији од 65 година не могу бити кажњени погубљењем”.¹⁰³ На крају, ставка 3 члана 58 наводи да „смртна казна може бити бити претворена у казну доживотног затвора или лишење слободе на 25 година”.¹⁰⁴

⁹⁶ OSCE Mission to Moldova, *Confidence-building measures – “Berlin-plus” package*, <https://www.osce.org/mission-to-moldova/391502>, 03/15/2023.

⁹⁷ Madalin Necsutu, “Moldova Accuses Transnistria of Blocking Access to Education”, *Balkan Investigative Reporting Network*, October 25, 2018.

⁹⁸ “The Authorities in Breakaway Transnistria Refused to Register the Only School in the Romanian Language”, *Ziarul de Garda*, August 09, 2021.

⁹⁹ Aliona Pavalache, *The EU as a Normative Power: Case Study of Transnistria*, op. cit., 81.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 81.

¹⁰¹ Promo-Lex Newsletter 102/IV, *Death Penalties in the Transnistrian Region*, <https://hrwf.eu/wp-content/uploads/2019/06/Moldova-Transnistria.pdf>, 03/15/2023, 1.

¹⁰² *Ibid.*, 1.

¹⁰³ *Ibid.*, 1.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 1.

Закључна разматрања

Имајући у виду претходно анализиране механизме дифузије норми, може се закључити да је Европска унија најприметније резултате постигла у области ширења процедура. Упркос привременим застојима у преговорима и недавној суспензији преговарачког оквира „5+2”, DCFTA се данас ипак спроводи под одређеним условима на територији Придњестровља. Осим што пружа придњестровским компанијама трговинске привилегије и преференцијални приступ ЕУ тржишту, DCFTA представља кључан инструмент Европске уније за изградњу економске зависности Придњестровља од запада. Након што је Украјина затворила централни, придњестровски сегмент украјинско-молдавске границе, Тираспољ је тиме изгубио приступ луци у Одеси, због чега је тренутно приморан да преоријентише све више економских активности на ЕУ земље. С друге стране, Русија снабдева Придњестровље природним гасом на основу ког сепаратистички регион генерише електричну енергију и покреће своју тешку индустрију. Стога, структуру моћи у Придњестровљу одликује дуалистичка природа, са константним балансирањем интереса регионалних предузетника у погледу њихове жеље за додатним привилегијама ЕУ и режимске проруске политичке реторике, која не одсликава комплетну економску реалност сепаратистичког региона.

Када је реч о механизму јачања присутности, он се делимично испољава у виду EUBAM-а. Једна од главних препрека ове мисије је ограниченост њеног рада на територији Придњестровља, будући да нема теренску канцеларију у спорној области. Исто тако, мисија не поседује извршну моћ и њене активности се претежно свODE на обуку граничних службеника, контролу мигрантских токова, надгледање контролних пунктова и вршење ненајављених посета. Независно од тога, она представља суштински инструмент ЕУ за обезбеђивање имплементације DCFTA у складу са ЕУ стандардима, чиме се гарантује слобода кретања робе између Придњестровља и европских земаља. У случају механизма трансфера, Европска унија допринела је решавању бројних социо-економских проблема кроз инвестирање у мере изградње поверења између Молдавије и Придњестровља. Мада, поставља се питање делотворности дугорочног улагања у једно антагонистичко окружење, подстакнуто од стране режима који јавно одбацује допринос ЕУ и гуши деловање независног цивилног друштва. Самим тим, отвореност сепаратистичког региона ка примању иностране хуманитарне и техничке помоћи не умањује чињеницу да његово законодавство пружа основу домаћим безбедносним службама у погледу етикетирања проевропских невладиних организација као „страних агената”.

По питању културног филтера, Русија има извесну „меку моћ“ (*soft power*) над Придњестровљем и његовим становништвом кроз културне, образовне и историјске везе, као и због чињенице да велики број грађана поседује руски пасош. Упркос посигнутим резултатима преговора у оквиру „5+2“ формата, као и усвајању појединих одлика болоњског модела студирања, многи грађани посматрају Русију као примарну дестинацију за студије. Руски универзитети имају споразуме о сарадњи са државним универзитетом „Тарас Шевченко“ у Тираспољу, признају дипломе средњих школа из Придњестровља и нуде стипендије за најуспешније ученике.¹⁰⁵ Стога, додатно удаљавање придњестровског образовног система од болоњских стандарда је сасвим реална могућност, посебно због најаве Русије о напуштању истог. Што се тиче кривичног процесуирања починалаца тешких дела против живота, придњестровско законодавство се у том домену угледа на руско законодавство које помиње могућност изрицања смртне казне.¹⁰⁶ Самим тим, доводи се у питање воља сепаратистичких власти за укидањем смртне пресуде докле год Русија то не учини.

Инвазија Русије на Украјину трансформисала је геополитички пејзаж источне Европе. Европска унија, суочена са ограниченим донетима властитог политичког ангажмана, наставља да интегрише сепаратистички регион у своју сферу економског утицаја као вид одбрамбеног механизма од потенцијалног преливања руско-украјинског конфликта. Придњестровске власти, у потпуности свесне стратешког положаја региона, конципирају своје интересе на бази једне вечите равнотеже између Русије и Европске уније, пролонгирајући *status quo* и чекајући финални исход украјинске кризе.

Библиографија

Aalborg University Denmark, *Work Package 2 – Consolidated Report Evaluation of Existing Situation of University Institutional Autonomy in Moldova*, https://www.tbrp.aau.dk/digitalAssets/1003/1003926_euniam_wp2_consolidated_report_en.pdf, 03/15/2023.

“As of 28 February, Ukraine Closes Entry Into Country Through Transnistrian Border Section”, *InfoTag News Agency*, February 28, 2022.

“Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and

¹⁰⁵ Bob Deen & Wouter Zweers, *Walking the tightrope towards the EU Moldova’s vulnerabilities amid war in Ukraine*, Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’, The Hague, 2022, 25.

¹⁰⁶ “Constitution of the Russian Federation”, *Rossiiskaya Gazeta* newspaper, December 25, 1993, 5.

- the Republic of Moldova, of the other part", *Official Journal of the European Union*, L 260/4, 03/15/2023.
- Beyer John & Stefan Wolff, "Linkage and leverage effects on Moldova's Transnistria problem", *East European Politics*, vol. 32, no. 3, 2016, 335–354.
- Вукасовић Дејана, „Европска унија као актер у међународним односима: Моћ дискурса“, *Политичка ревија*, vol. 70, бр. 4, 2021, 11–34.
- Вукасовић Дејана, „Источно партнерство: Домети и ограничења“, *Српска политичка мисао*, vol. 64, бр. 2, 2019, 13–47.
- GOV.md, *407 Diplomas of Neutral Model Have Been Authenticated Within Years from the Implementation of the Protocol Decision of 25 November 2017*, <https://gov.md/en/content/407-diplomas-neutral-model-have-been-authenticated-within-3-years-implementation-protocol>, 03/15/2023.
- "Gazprom is open for further contacts with Moldova on gas supplies – Kremlin", *TASS Russian News Agency Moscow*, October 21 2021.
- De Waal Thomas & Sabine von Löwis, *Higher Education in Europe's Unrecognized Territories: Challenges and Opportunities*, Centre for East European and International Studies, Berlin, 2020.
- De Witt Maartje, *The Application of the EU-Moldova Free Trade Area to Transnistria*, Master Thesis, University of Amsterdam, Amsterdam, 2019.
- Deen Bob & Wouter Zweers, *Walking the tightrope towards the EU Moldova's vulnerabilities amid war in Ukraine*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', The Hague, 2022.
- Dulgher Maria, "The Russian ammunition depot from Cobasna discussed against the backdrop of the Beirut explosion", *Moldova.org*, August 09, 2020.
- European Parliament, *Report on the implementation of the EU Association Agreement with Moldova*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_EN.html, 03/15/2023.
- European Union External Action, *Critically assess and analyse the notion that the EU is a Normative Power*, https://www.eeas.europa.eu/node/15687_en, 03/15/2023
- European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Annual Report 1 December 2021 – 30 November 2022*, <https://eubam.org/wp-content/uploads/2023/02/EUBAM-Annual-Report-2022.pdf>, 03/15/2023.
- European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Moldovan and Ukrainian customs authorities coordinate efforts to counteract railway smuggling*, <https://eubam.org/newsroom/moldovan-and-ukrainian-customs-authorities-coordinate-efforts-to-counteract-railway-smuggling/>, 03/15/2023.
- European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *What we do?*, <https://eubam.org/what-we-do/>, 03/05/2023.

- European Union Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and Ukraine, *Where we work?*, <https://eubam.org/where-we-work/>, 03/05/2023.
- European Union Confidence Building Programme, *Projects carried out in the framework of the European Union Confidence Building Measures Programme (January 2019 – September 2020)*, Chisinau, 2020, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/9420da648b36d7561ff6ef1ff0eaf130a6b66f37b26da787a1a48de7e79ba372.pdf>, 15/03/2023.
- Jović-Lazić Ana & Jovanka Kuvekalović-Stamatović, "Permanent Neutrality of the Republic of Moldova – Strategy for Survival Between Russia and NATO?", *The Review of International Affairs*, vol. 71, no. 1179, 2020, 21–53.
- Jović-Lazić Ana & Ivona Lađevac, "Redefining Russia-European Union Relations – Is It Possible to Overcome a Deep Crisis?", in: Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds), *Europe in changes: The old continent at a new crossroads*, Institute of International Politics and Economics, Faculty of Security Studies, Belgrade, 215–235.
- Jović-Lazić Ana „Inicijativa Evropske unije za saradnju sa susedima u Istočnoj Evropi i Južnom Kavkazu: ciljevi, ograničenja i izazovi politike integracije bez članstva", *Međunarodni problemi*, vol. 72, br. 2, 2020, 404–426.
- Judson R. Mitchell & Randall S. Arrington, "Gorbachev, ideology, and the fate of Soviet communism", *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 33, no. 4, 2000, 457–474.
- Kinnvall Catarina, *Cultural Diffusion and Political Learning; The Democratization of China*, Lund University Press, Lund, 1995.
- Komm Tomas, Anna Zamejc, & Elena Terzi, *Under the Spotlight: A Close Look into the Established and Emerging Civil Society Actors in Moldova and the South Caucasus*, People In Need, Chisinau, 2021.
- Kovačević Maja, „Evropska politika susedstva: Izneverena očekivanja?", *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, vol. 7, br. 9, 2013, 101–118.
- Kuzmin Nikolai, "Isolated Transnistria Shaken by Tremors of War in Nearby Ukraine", *Balkan Investigative Reporting Network*, June 28, 2022.
- Manners Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no. 2, 2002, 235–238.
- Manners Ian, "The Normative Ethics of the European Union", *International Affairs*, vol. 84, no. 1, 2008, 45–60.
- Manners Ian & Richard Whitman, "Towards identifying the International Identity of the European Union: A Framework for Analysis of the EU's Network of Relations", *Journal of European Integration*, vol. 21, no. 2, 1998, 231–249.
- "Moldova introduces state of emergency in energy sector", *Reuters*, January 20, 2022.

- Necsutu Madalin, "Russia's Change in Foreign Policy Spark Concerns in Moldova", *Balkan Investigative Reporting Network*, February 22, 2023.
- OSCE Mission to Moldova, *Confidence-building measures – "Berlin-plus" package*, <https://www.osce.org/mission-to-moldova/391502>, 03/15/2023.
- OSCE Mission to Moldova, *OSCE Mission to Moldova welcomes start of "licence plate" agreement implementation by the Sides*, <https://www.osce.org/chairmanship/392231>, 15/03/2023.
- Pavalache Aliona, *EU as a Normative Power: Case Study of Transnistria*, Master Thesis, University of Tartu, Tartu, 2018.
- People in Need Moldova, *Transnistria: Discussion as a Crime?*, Chisinau, 2019, <https://www.peopleinneed.net/transnistria-discussion-as-a-crime-5561gp>, 03/12/2023.
- Petrović Miloš, "European Union and Ukraine: the strategic partnership leading to (some)where?", *International Problems*, vol. 74. no. 1, 2022, 75–101.
- Петровић Милош „Неповољна перспектива Источног партнерства у појединим земљама 'европског суседства'”, *Политикологија*, vol. 1, бр. 1, 2022, 1–20.
- "Population at the censuses of 1959, 1970, 1979, 1989 and 2004 by sex, environment and territorial profile", National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, 2004.
- Promo-LEX Association, *Report on the Human Rights in the Transnistrian Region of the Republic of Moldova*, <https://promolex.md/wp-content/uploads/2022/12/Report-Human-rights-in-the-Transnistrian-region-of-the-Republic-of-Moldova.pdf>, 03/15/2023.
- Promo-Lex Newsletter 102/IV, *Death Penalties in the Transnistrian Region*, <https://hrwf.eu/wp-content/uploads/2019/06/Moldova-Transnistria.pdf>, 03/15/2023.
- "Report on the application by Moldova for membership of the Council of Europe", Council of Europe, 22 May 1995.
- "Russia to Quit European Higher Education System", *University World News*, May 28, 2022.
- Sato Keiji, "Educational Policy of Higher Educational Institutions in the Self-Proclaimed State of Russian 'Near Abroad': The Case Study of the Pridnestrovian Moldavian Republic (Transnistria)", *Annales N – Educatio Nova*, vol. 7, 2022, 41–55.
- Secieru Stanislav, *Transnistria Zig-zagging towards a DCFTA*, PISM, Warsaw, 2016, https://pism.pl/publications/PISM_Policy_Paper_no_4_145_Transnistria_Zig_zagging_towards_a_DCFTA, 03/15/2023.
- Sheffers Bart, "Tempering Expectations: EU Involvement with the Transdniestrian Conflict", *Security and Human Rights*, no. 4, 2010, 294–302.

- Sjursen Helene, "The EU as a 'normative' power: how can this be?", *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2., 2006, 235–251.
- "The Authorities in Breakaway Transnistria Refused to Register the Only School in the Romanian Language", *Ziarul de Garda*, August 09, 2021.
- Forsberg Toumas, "Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type*", *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, no. 6, 2011, 1183–1204.
- Hedenskog Jakob, *How the EU Can Reduce Russia's Exploitation of Moldova's Vulnerabilities*, Stockholm Centre for Eastern European Studies, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/how-the-eu-can-reduce-russias-exploitation-of-moldovas-vulnerabilities1.pdf>, 03/05/2023.
- Hyde-Price Adrian, "'Normative' power Europe: a realist critique.", *Journal of European Public Policy*, vol. 13, no. 2, 2006, 217–234.
- Hyde-Price Adrian, "A 'tragic actor'? A realist perspective on 'ethical power Europe'", *International Affairs*, vol. 84, no. 1, 2008, 29–44.
- Comai Giorgio & Bernardo Venturi, "Language and education laws in multi-ethnic de facto states: the cases of Abkhazia and Transnistria", *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, vol. 43, no. 6, 2015, 886–905.
- Constitutional Court of The Republic of Moldova, *Constitution of the Republic of Moldova*, Chisinau, https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf, 03/05/2023.
- "Constitution of the Russian Federation", *Rossiiskaya Gazeta newspaper*, December 25 1993.
- "Council Common Position 2003/139/CFSP of 27 February 2003 concerning restrictive measures against the leadership of the Transnistrian region of the Moldovan Republic", *Official Journal of the European Union*, L 53/60, Brussels, 27 February 2003.
- United Nations Development Programme, *Support to Confidence Building Measures Programme (V)*, 2019, <https://www.undp.org/moldova/projects/support-confidence-building-measures-programme-v>, 10/03/2023.
- Whitehead Laurence, *The International Dimension of Democratization: Europe and the Americas*, Oxford University Press, Oxford, 1996.